

Алла Кравченко, Сергій Москаленко

КРАВЧЕНКО Алла Петрівна – кандидат юридичних наук, асистент кафедри гуманітарних та соціально-економічних навчальних дисциплін Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Сфера наукових інтересів – філософія та антропологія права.

МОСКАЛЕНКО Сергій Миколайович – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Полтавського національно-педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів – вітчизняна історико-філософська думка та проблеми етики.

РОЗДУМИ НАД ІСТОРИЧНОЮ ДОЛЕЮ КОМУНІСТИЧНИХ ІДЕАЛІВ К. МАРКСА

У статті аналізується доля гуманістичних ідеалів К.Маркса в центрі яких стоїть людина. Доводиться, що діалог який невпинно відбувається між людиною й природою, взаємозбагачує обох його учасників, «гуманізує» природу й «натуралізує» людину, і цей нескінченний діалектичний процес прямує до стану гармонійної «врівноваженості», «гуманізму» та «натуралізму», який Маркс називає комунізмом.

Ключові слова: гуманізм, демократія, диктатура пролетаріату, капіталізм, класова боротьба, комунізм, марксизм, натуралізм, пролетаріат, соціалізм, соціалістична революція, суспільно-економічна формація, товарне виробництво, ринкова конкуренція.

Сучасна філософія історії налічує чимало різних теорій історичного розвитку світової історії. Однією із фундаментальних до недавнього часу вважалась марксистська теорія яка ґрунтувалась на соціально-економічному вченні К.Маркса і Ф.Енгельса. Але нині ми можемо констатувати, що світова історія іде далеко не за К Марксом і не за марксизмом. Передовсім це стосується капіталізму: він не підтвердив Марксів прогноз на майбутнє, адже капіталізм навіть ще й досі не помер і більш того зовсім не збирається помирати. Він не поступився своїм місцем комунізму і не виявив щонайменших ознак здійснити це хоча б в якійсь маловиразній перспективі.

Можливо, Марксів прогноз виправдався хоча б в іншій, названій колись соціалістичною частині світу? На превеликий жаль лише част-

ково. Мабуть лише в тому змісті, що практика підтвердила: здійснити соціалістичну революцію дійсно таки можна. Крім того, можна навіть сформувати (у тому або іншому його варіанті) соціалістичний лад. В усьому іншому парадокс на парадоксі. З'ясувалося насамперед, що соціалістичні революції з особливою легкістю відбуваються і перемагають там, де на них, здавалось би, найменше всього очікували і де найменше всього для цього передумов: зокрема там, де капіталізм розвинений якимось однобоко, недостатньо, або не розвинений взагалі, де пролетаріат знаходиться в меншості, або навіть лише тільки починає формуватися. До того ж яскраво виявилось, що, по-друге, соціалізм, якому вдалося перемогти хоча б в якійсь одній малорозвиненій країні, замість того, щоб продемонструвати вищий у порівнянні з капіталізмом ступінь раціональності і ефективності соціально-економічних організацій суспільства, виявився навпаки, у становищі хронічно відсталого майже за всіма основними показниками: хай то буде продуктивність праці, темпи науково-технічного прогресу, рівень життя народних мас чи розвиненість політичної демократії.

Однією із помилок Маркса була недооцінка можливостей капіталістичного суспільства щодо свого власного самозбереження. Ця Марксова помилка виявилась внаслідок його недооцінки своєрідності капіталізму у ряді суспільно-економічних формацій. Хоча сама ідея суспільно-економічної формації дійсно є геніальним відкриттям Маркса.

Час є дійсно нездоланна річ, адже йому не може не підкоритись навіть найсильніший і найвільніший людський розум. Абсолютизація саме теперішнього часу – це найвища плата, яку людський розум сплачує за набутий ним досвід, за кожен новий крок на шляху пізнання. Відбиток саме такої абсолютизації часу лежить і на історичній концепції основоположників марксизму.

Ця абсолютизація часу Марксом мала дві яскраво виражені сторони. По-перше, маючи можливість спостерігати лише одну зі стадій розвитку капіталістичного суспільства, а саме першу стадію зрілого, машинізованого капіталізму, Маркс і Енгельс вважали деякі її специфічні риси – наприклад, анархію виробництва, абсолютне (на прикладі «Маніфесту Комуністичної партії») чи хоча б відносне (що стосується їх пізніших праць) зубожіння пролетаріату нездоланними, сутнісними властивостями капіталізму взагалі, як показало ХХ століття, явно помилились. По-друге, Маркс і Енгельс побачили саме в революції універсальний, обов'язковий для будь-якого майбутнього, спосіб переходу суспільства від одного якісного стану до іншого. І знову ж таки вони обидва помилились. За такого випадку не могли не виявитись врешті-решт нездоланними недоліки тієї філософської школи, з якої

вийшли Маркс і Енгельс, – «родимі плями» гегелівської універсализації, однолінійності телеологізму. Як зазначали вони, капіталізм був до такого ступеню необхідним наслідком «гегелівської філософії, що ніяка протидія не могла перешкодити його розвитку» [1, с.539].

Відомі слова Маркса (із листа Енгельсу від 8 жовтня 1858 р.) про те, що «буржуазне суспільство вдруге пережило своє шістнадцяте століття, саме таке шістнадцяте століття, яке, як я сподіваюсь, так само зведе його в могилу, як свого часу викликало його до життя». Саме тому «на континенті революція уже близька і набуде відразу ж соціалістичного характеру» [2, с.295]. А чому б їм все ж таки не прийти до думки про те, що подальший розвиток спроможний призвести капіталістичний світ не обов'язково до загибелі, але й до можливості пережити ще одне (та й хіба чи не одне?) «шістнадцяте століття», до такої внутрішньої перебудови, яка принаймні відтермінує його «загибель»?

Але ж Маркс переконаний у тому, що цей суспільний лад себе остаточно вичерпав і дихає лише на ладан. Ось чому, на нашу думку, ахіллесова п'ята марксизму полягає саме в тому, що розуміння капіталізму як системи принципово динамічної, спроможної знаходити зміцнілий у своїх труднощах вихід навіть із найгостріших своїх криз, а разом з тим і до глибокого всебічного самовизначення і самоперебудови, Марксу і Енгельсу було загалом невластиво.

Тоді можливо основоположники марксистського вчення були всього-навсього за своїм характером впертими доктринерами, догматиками своїх власних ідей? Таке пояснення знову ж таки не проходить, адже як тоді поєднати з ним улюблений вислів самого Маркса: «Підавай усе сумніву» і притаманне їм обом з Енгельсом уміння тверезо аналізувати і публічно визнавати свої помилки. Адже ще у вступі до праці Маркса 1895 року «Класова боротьба у Франції з 1848 по 1850 рр.» Енгельс зазначав, що коли «потім у червні у Парижі відбулася перша велика битва за свободу між пролетаріатом і буржуазією... для нас не могло бути сумніву в тому, що розпочався великий вирішальний бій, який має бути доведений до кінця на протязі одного довготривалого і сповненого усіляких негараздів революційного періоду, що завершитися, проте, він може лише остаточною перемогою пролетаріату» [3, с.532-533]. Саме ця історична подія довела, що «ми і всі мислячі подібно нам були неправі. Вона ясно показала, що стан економічного розвитку європейського континенту на той час ще далеко не був настільки зрілим, щоб усунути капіталістичний спосіб виробництва...» [3, с.535]. У своєму вступі Енгельс робить важливі висновки: майбутню перемогу пролетаріату він уже тепер пов'язує не стільки зі збройним повстанням, скільки з мирними, у тому числі і парламентськими формами боротьби, з залученими на

свій бік робітничим класом і непролетарськими прошарками трудящих мас. Проте він ні в якому разі не зарікається і від повстань із зброєю в руках. А найголовніше, що тепер, напередодні нового століття, усі основні істини формаційної теорії, включаючи переконання у близькій зміні капіталізму, залишаються для нього непорушними. І якщо Ленін, наслідуючи Маркса і Енгельса, охарактеризував капіталізм, як «загниваючий», уже «помираючий» [4, с.422, с.424], то насправді капіталістичний світ незабаром, ще за життя Леніна, вступив у смугу стабілізації, а після другої світової війни – ще в одну, уже «постімперіалістичну» стадію свого розвитку, яка якщо не назавжди, то на все оглядове майбутнє виключила революцію із числа його якихось імовірних перспектив. Разом з тим, у нових історичних умовах, Ленін повторив (або ж продовжив) головну помилку історичної теорії Маркса.

Сьогодні вже можна вважати чи не загальноновизнаним, що таких основних важелів, на превеликий жаль повністю втрачених «реальним соціалізмом», – є два. Перший із них – механізм конкуренції, який витікає із ринкових відносин. Комунізм і ринок – це для Маркса і Енгельса абсолютно взаємовиключні поняття. Товарному виробництву вони не залишають місця вже на «першій фазі комуністичного суспільства». Здійснення принципу соціалізму : від кожному – за здібностями, кожному – за його працюю натрапляє на такі перешкоди, здолати які соціалістичному суспільству виявилось явно не в силах. Головне з них – як точно вимірювати людську працю. Якщо, приміром, токарь виточив за зміну 80 деталей, дантист витягнув 20 зубів, а продавщиця морозива продала 500 штук ескімо в шоколаді, то жоден обліковець або бухгалтер не скаже, хто з них зробив більше, хто менше. Усуваючи разом із приватною власністю економічний механізм її історичного існування – товарне виробництво і конкуренцію, соціалістична революція ще в більшій, набагато більшій, мірі збільшить небезпеку «застою і загнивання» економіки. Отже, за 70 років свого існування «реальний соціалізм» не придумав нічого кращого за ринкову конкуренцію, більше того, засвідчив неможливість без неї обійтися.

Другий втрачений важіль – демократія. Тема демократії марксизмом розглядається як певна грань двох проблем: по-перше, про диктатуру пролетаріату – і по-друге, про долю держави в майбутньому комуністичному суспільстві.

З приводу держави Енгельс ще в 1883 р. зазначав, що одним із кінцевих результатів майбутньої пролетарської революції буде поступове відмирання політичної організації, що носить назву держави. Головною метою цієї організації завжди було забезпечувати допомогу збройними силами економічному пригнобленні переважної більшості трудящих

мас особливо привілейованою меншістю. Зі зникненням цієї «особливо привілейованої меншості зникне і необхідність в озброєній силі пригноблення, в державній владі» [5, с.359]. Маркс ще в 1875 р. зазначав: «між капіталістичним і комуністичним суспільством лежить період революційного перетворення першого в друге. Цьому періоду відповідає і політичний перехідний період і держава цього періоду не може бути нічим іншим, окрім як революційною диктатурою пролетаріату» [6, с.27].

Разом з ним і Енгельс у 1880 р. відзначав: «пролетаріат бере державну владу і перетворює засоби виробництва насамперед у державну власність. Але разом з тим він знищує самого себе як пролетаріат, тим самим він ліквідує всі класові відмінності і класові протилежності, а разом з тим і державу як державу» [7, с.224].

Врешті-решт «демократія, як і будь-яка інша форма правління, є свідомий обман, не що інше, як лицемірство. Політична свобода є уявною свободою, один із найгірших видів рабства; вона є лише видимістю свободи і тому насправді виступає як приховане рабство. Те ж саме відбувається і з політичною рівністю; тому демократія, як і будь-яка інша форма правління, повинна зрештою розпастися: лицемірство не може бути довговічним, приховане в нім протиріччя неминуче виступить назовні; або справжнє рабство, тобто неприкритий деспотизм, або дійсна свобода і дійсна рівність, тобто комунізм» [1, с.526-527].

Пролетаріату для оволодіння політичною владою так само потрібні демократичні форми правління, проте вони для нього, як і всі політичні форми, тільки засіб, а тому не варто забувати, що наступною формою буржуазної держави є саме демократична республіка.

Ленін у праці «Держава і революція» теж свого часу зазначав: «У капіталістичному суспільстві, за умови найбільш сприятливого розвитку його, ми маємо більш менш повний демократизм у демократичній республіці. Але цей демократизм стиснутий тісними рамками капіталістичної експлуатації і завжди залишається тому, по суті, демократизмом для меншості, тільки для правлячих класів, тільки для багатих. Свобода капіталістичного суспільства завжди залишається приблизно такою ж, як була свобода у давніх грецьких республіках: свобода для рабовласників» [8, с.87].

Маркс прекрасно зрозумів цю суть капіталістичної демократії, сказавши у своєму аналізі досвіду комуні: пригнобленим раз у декілька років дозволяють вирішувати, який саме з пригноблюючого класу в парламенті представлятиме і пригнічуватиме їх! А тому шлях уперед, тобто до комунізму, так чи інакше неминуче проходить через диктатуру пролетаріату. Підтверджуючи цю думку, Ленін вважав, що тільки у комуністичному суспільстві, коли опір капіталістів вже остаточно зло-

млених, коли капіталісти зникли, коли вже немає ніяких класів, тільки тоді «зникає держава і можна говорити про свободу» [8, с.89], тільки тоді можливо і буде здійснена демократія дійсно повна, дійсно без усяких перекручень. І тільки тоді демократія почне відмирати завдяки тій простій обставині, що позбавлені від капіталістичного рабства люди поступово звикнуть до дотримання елементарних правил життя, до дотримання їх без насильства, без особливого апарату для примусу, який називається державою [8, с. 89].

У кінцевому підсумку «в капіталістичному суспільстві ми маємо демократію урізану, убогу, фальшиву, демократію тільки для багатих, для меншості. Диктатура пролетаріату, період переходу до комунізму, уперше дасть демократію для народу, для більшості, разом із необхідним зникненням меншості, експлуаторів» [8, с.90]. Демократія для всіх – це ліквідація всіх станових привілеїв, рівність усіх перед судом і законом, поділ виборних посад, гарантія прав і свобод кожного громадянина. У якому суспільстві це можливо?

Ленін пише: «Один лише комунізм тільки і в змозі дати демократію дійсно повну, і чим вона буде повнішою, тим швидше вона стане непотрібною, відіме сама собою» [8, с. 90].

Отже, для класиків марксизму, будь-яке явище – історично швидкоплинне. У соціалістичному суспільстві після більш менш короткотривалого свого розквіту державі належить відмерти. Простий приклад: революційний уряд закриває буржуазну газету (допустимо кадетську «Мову»), що агітує проти соціалістичної революції. Це удар по буржуазії? Поза сумнівом. Але хіба не стосується він і тих читачів цієї газети, які зовсім не є ні поміщиками, ні капіталістами, тієї, наприклад, демократичної інтелігенції, яка читаючи і «Мову» і «Правду», прагнула отримати повнішу інформацію і, зіставляючи різні точки зору, виробити самостійний погляд на життя? Хіба не звужуються тим самим і її демократичні права і можливості? Цілком доречними є слова Леніна, коли він говорить: «там, де є пригнічення, є насильство, немає свободи, немає демократії». Але всупереч його очікуванням у подібних умовах досить швидко не залишається місця і «демократії для народу, для більшості». Диктатура і демократія взаємно виключають одне одного. Буквально в лічені місяці услід за дійсно «величезним розширенням демократизму, що уперше стає демократизмом для бідних» диктатура пролетаріату невблаганною логікою тих чи інших обставин перетворюється на диктатуру правлячої революційної партії, а ця остання – в диктатуру партійної верхівки, усе більш самовладну і незалежну від якого б то не було демократичного контролю знизу. Занадто вже ясна сьогодні основна, фундаментальна істина: без демо-

кратії не можна. Не в тому сенсі не можна, що «соціалізм неможливий без демократії»[9, с.128]. Вони якраз детально доведені історією: можливий, цілком можливий! Але коли зникає демократія, то суспільство майже обов'язково, майже автоматично потрапляє в кігті різномасштабних тиранів і розбійників – від Сталіна до Пол Пота. Немає демократії – і стають можливими такі насильства над більшістю народу, як «суцільна колективізація», такі вражаючі своїми масштабами злочини проти людяності, як кривава вакханалія єшовщини, «культурна революція» в Китаї, або ж розстріл демонстрантів на вул. Інститутській у Києві. У будь-якій довготривалій перспективі відсутність демократії не обіцяє суспільству нічого, крім застою і безвиході.

Сьогодні уже ніскільки не підтверджені історією уявлення класиків марксизму про демократію при соціалізмі. Більше того, у застосуванні до капіталістичного суспільства наших днів ці уявлення виглядають уже явним анахронізмом. Глибоко аналізуючи поняття демократії, класики марксизму вказували на дві основні течії всередині демократичного руху – його ліберальне і радикальне (революційне) крило – дві концепції демократії: демократія для всіх і демократія для народу (тобто для трудящих, пригноблених).

Демократія для всіх – це ліквідація будь-яких станових привілеїв, рівність усіх перед судом і законом, розподіл влади і виборність посад, гарантії прав більшості і меншості, свобода совісті і друку, будь-які інші загально демократичні права и свободи.

Розуміючи демократію не як «мету», а переважно як засіб, необхідну умову перемоги пролетаріату, Маркс і Енгельс до можливості союзу з іншими демократичними силами підходять із суто тактичної точки зору: такі союзи вони завжди розглядають лише як тимчасові і умовні, такі, що укладаються сторонами тільки на певний час відносного і часткового збігу їх інтересів, після чого неминуче переходять до розриву і протистояння. Можливість, а тим більше бажаність перетворити подібні тимчасові компроміси на стійке партнерство, засноване на визнанні рівності права на існування різних суспільних сил, при цьому, рішуче виключається.

Якщо в Росії Добролюбов і Чернишевський уперше різко розмежували революційну демократію від ліберальної, то Маркс і Енгельс внесли таке розмежування (теоретично мотивоване) всередину найрадикальнішої демократії. Що стосується Леніна, то він пішов у цьому питанні ще далі, розповсюдивши цей принцип взаємовідносин і на власне марксистське середовище: спочатку необхідно розмежуватися з «легальними марксистами» і «економістами», «оборонцями» та іншими. Саме тому він і використав не товариську полеміку, а неприми-

ренну боротьбу з усіма цими групами вчорашніх однодумців – не як з людьми, в чийх позиціях може бути своє раціональне зерно або хоча б проста добросовісна помилка, але як з політичними супротивниками, вільними або мимовільними зрадниками інтересів пролетаріату.

Сьогодні вже немає демократії буржуазної чи соціалістичної, є просто демократія взагалі. Помилка марксизму, на наш погляд, якраз і полягала в тому, що він не розгледів демократію і ринок як довготривалі і перспективні джерела самої зміни капіталістичного суспільства і цивілізації загалом.

Чому не розгледів – на те було багато вагомих причин. Перешкодило почерпнуте із Гегеля, хоча й матеріалістично і революційно переосмислене переконання в тому, що все наявне, існуюче швидкоплинне, приречене поступитись місцем не просто іншому, а протилежному. Перешкодила, якщо можна так би мовити, взагалі сама революційність Маркса і Леніна, гострота несприйняття ними буржуазного світу, глибоко виправдана усім його тодішнім виглядом: жорстокістю капіталістичної експлуатації, яскраво вираженою соціальною нерівністю, тяжким становищем народних мас.

Основний недолік історичної теорії Маркса, на наш погляд, полягав у тому, що хоча її автор і був унікальним знавцем надзвичайних за своєю глибиною і витриманістю економічного аналізу сучасного йому капіталістичного господарства, врешті-решт не зміг зрозуміти принципової своєрідності капіталізму як суспільно-економічної формації, не зумів побачити в ньому таку суспільну систему, яка була б здатною до багатоетапної, кардинальної і довготривалої зміни як усередині самої себе, так і зовні.

Ми з молоком матері ввібрали в себе той, що йшов від Маркса і Енгельса і цілком поділявся Леніним, погляд на соціалістичну революцію як форму неминучого переходу від капіталістичного способу виробництва до комуністичного. Більше того, ми так же твердо були переконані в тому, що соціалістична («комуністична», «пролетарська») революція – єдино можливий спосіб зміни однієї з цих формацій іншою. Вона може бути як у вигляді збройного повстання так і мирною (що менш імовірно, але все ж таки не зовсім виключено). Проте у будь-якому випадку соціалістична революція є завжди ломка колишнього, капіталістичного ладу і створення на його уламках нового, комуністичного суспільства.

А нині від усіх цих «азбучних істин» нам тепер доводиться відмовлятися. По-перше, проблематичним уявляється сьогодні теорія комунізму і сам комунізм як такий, навіть в якості більш ніж віддаленої перспективи і незалежно від способу його досягнення. По-друге, якщо розвиненому капіталістичному суспільству і судилося колись перетво-

ритися на щось схоже із марксистською ідеєю комунізму, то вже аж ніяк не революційним шляхом, а в якості єдиного засобу поступового переростання одного в інше. По-третє, що стосується здійснених уже в Європі після 1945 р. соціалістичних революцій, то вони, мабуть, до цього майбутнього суспільства не мають взагалі ніякого відношення, або хіба що дуже віддалене, приблизно, скажемо, таке, як повстання декабристів щодо результатів Жовтневої революції. По-четверте, відмінність між соціалістичною революцією і буржуазною виявилася куди більше тієї, про яку у нас – знову-таки слідом за Марксом і Леніним – десятки років прийнято було говорити. Ця відмінність буде предметом нашого аналізу у наступному числі журналу «Філософські обрії».

Література

1. *Энгельс Ф.* Успехи движения за социальное преобразование на континенте/ Карл Маркс, Фридрих Энгельс // Собр. соч. – Т.1. – М.: Гос. изд-во полит. лит.-ры., 1955. – С. 525-541.
2. *Маркс К.* Письмо Маркса Энгельсу в Манчестер от 8 октября 1858 г. / Карл Маркс, Фридрих Энгельс // Собр. соч. – Т.29. – М.: Гос. изд-во полит. лит.-ры., 1962. – С. 294-296.
3. *Энгельс Ф.* Введение к работе К.Маркса «Классовая борьба во Франции / Карл Маркс, Фридрих Энгельс // Собр. соч. – Т.22. – М.: Гос. изд-во полит. лит.-ры., 1962. – С. 529-548.
4. *Ленин В.И.* Империализм, как высшая стадия капитализма / В.И.Ленин // Полн. собр. соч. – Т.27. – М.: Изд-во полит. лит.-ры., 1973. – С. 299-426.
5. *Энгельс Ф.* К смерти Карла Маркса / Карл Маркс, Фридрих Энгельс // Собр. соч. – Т.19. – М.: Гос. изд-во полит. лит.-ры., 1961. – С. 355-362.
6. *Маркс К.* Критика Готской программы / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. // Собр.соч. – Т.19. – М.: Гос. изд-во полит. лит.-ры., 1961. – С. 9-32.
7. *Энгельс Ф.* Развитие социализма от утопии к науке / Карл Маркс, Фридрих Энгельс. // Собр. соч. – Т.19. – М.: Гос. изд-во полит. лит.-ры., 1961. – С. 185-230.
8. *Ленин В. И.* Государство и революция / В.И.Ленин // Полн. собр. соч. – Т.33. – М.: Изд-во полит. лит.-ры., 1981. – С. 1-120.
9. *Ленин В.И.* О карикатуре на марксизм и об «империалистическом эконолизме» / В.И.Ленин // Полн. собр. соч. – Т.30. – М.: Изд-во полит. лит.-ры., 1973. – С. 77-130.

Кравченко А.П., Москаленко С.Н.

РАЗМЫШЛЕНИЯ НАД ИСТОРИЧЕСКОЙ СУДЬБОЙ КОММУНИСТИЧЕСКИХ ИДЕАЛОВ К.МАРКСА

В статье анализируется судьба гуманистических идеалов К.Маркса в центре которых расположен человек. Доказывается, что «диалог», который

постоянно происходит между человеком и природой, взаимообогащает обоих участников этого диалога, «гуманизирует» природу и «натурализует» человека, и этот бесконечный диалектический процесс направлен к состоянию гармонической «уравновешенности», «гуманизма» и «натурализма», который Маркс называет коммунизмом.

Ключевые слова: демократия, диктатура пролетариата, капитализм, коммунизм, классовая борьба, марксизм, общественно-экономическая формация, пролетариат, социализм, социалистическая революция, товарное производство, рыночная конкуренция.

Kravchenko A.P., Moskalenko S.N.

REFLECTIONS ON HISTORICAL FATE OF COMMUNIST IDEALS BY KARL MARX

The article examines the fate of the humanistic ideals by Karl Marx where a person is in the center. It is proved that «a dialogue», which is constantly going on between a person and nature, enriches both counterparts of the dialogue, «humanize» the nature and «naturalize» a person, and this endless dialectical process is directed to the harmony of balance «and» humanism «and» naturalism «which were called as communism by Marx.

Eventually it is hardly possible to look for common things between the Marxist philosophical system and the reality of life. As the reality was «alien» for perfect ins and outs by Marx, he decided to change the reality and began developing a scientific theory of the political transformation of the socio-political circumstances of the real life.

Initial humanistic and existential philosophical position of Marx was actually buried under a deep layer of ideological, political, «naturalistic» and other strains. Therefore a Marxist philosophy came into being in the 80s - 90s of XIX century. But Marx did not find political ways of the revolutionary realization of the communist ideal and at the end of their life at the pages of the third volume of «Capital» which was then posthumously published by Engels had to recognize the futility and vainness of this kind of research.

The theory of communism as well as communism itself is considered to be problematic today. If a developed capitalist society changed into something like that which might be compatible with the Marxist idea of communism, it would not ever happened with revolutionary way but an evolutionary way as a single method of gradual transformation of one into another. The real difference between socialist and bourgeois revolutions was much greater than that which is disclosed in the works of the classics of marxism.

Keywords: democracy, dictatorship of the proletariat, capitalism, communism, class struggle, marxism, socio-economic formation, the proletariat, socialism, the socialist revolution, the production of commodities, market competition.

Надійшла до редакції 15.05.2015 р.